

FAMILIILE DE CUVINTE DIN LIMBA
GETO-DACICĂ
– Observații metodologice (2) –

LAURENȚIU NISTORESCU

Cuvinte-cheie: *daci, Getae, familii de cuvinte, prefixe, sufixe, inscripții, antroponime*

După cum am putut constata în intervenția anterioară¹, fondul de cuvinte care ne-au parvenit sub formă scrisă din substratul autohton preroman ne îndreptățește să afirmăm că limbii geto-dacice îi erau caracteristice, în formarea familiilor de cuvinte, atât derivarea progresivă prin prefixare și sufixare, cât și alăturarea unor cuvinte preformate într-un termen cu determinare semantică nouă (compunerea). Nu riscăm în formularea unei asemenea concluzii - problema riscului este imperativă în acest domeniu, în care natura elementelor investigate poate avea un anumit deficit de probabilitate – întrucât acestea sunt cele mai răspândite mijloace de îmbogățire a vocabularului prin procedee interne nu numai la nivelul daco-românei (limba modernă cu cel mai ridicat grad de contingentă cu limba geto-dacilor), ci și în tot spațiul indo-european.

Înainte de a relua discuția asupra familiilor de cuvinte din fondul scris al vocabularului geto-dacic, vom zăbovi puțin asupra unei probleme de fond a practic tuturor demersurilor analitice și, eventual, reconstitutive care au ca obiect substratul lingvistic preroman al limbii noastre²: inexistența cvasitotală a contextelor, fapt care face ca

¹ Nistorescu 2013, pp. 19-24.

² Ne referim cu precădere la aspectul daco-român al limbii, devenit în ultima jumătate de mileniu idiomul-etalon al limbii panromânești, în vreme ce dialectele sud-dunărene (aromâna, meglenoromâna și derivatele lor), respectiv, vest-

peste nouă zecimi din fondul de cuvinte recuperat să fie lipsit de evaluare semantică sau, acolo unde există totuși o anumită determinare de sens, aceasta să se mențină într-o zonă a aproximării largi ori să fie susceptibilă de reevaluare. Adăugând la aceasta particularitatea, deja evocată, că vocabularul scris de cuvinte cu care putem opera ne-a parvenit în formule prezumtiv alterate de filtre fonetice și logico-interpretative ale unor vorbitori ai altor limbi (aproape exclusiv greacă și latină), vom înțelege cât de riscantă poate fi împingerea analizei dincolo de un anumit prag al generalității. Dispunem însă și de cel puțin două excepții³ de la „cenzura contextului”, fatalmente probabilistice la rândul lor, dar care, tocmai având în vedere penuria de informații disponibile din acest domeniu, nu pot și nu trebuie să fie ignorate. Ne referim la inscripția tracoidă de la Kyolmen-Preslav⁴, databilă spre sfârșitul sec. VI î.Hr. sau începutul celui următor, și, respectiv, cea mult mai notorie, de la Ezerovo⁵, încadrabilă cronologic în prima sau a doua generație următoare. Niciuna dintre aceste inscripții nu a primit, până în prezent, o lectură convingătoare⁶, deși, în cazul textului de pe inelul de la Ezerovo propunerile formulate independent de numeroși istorici și filologi de prestigiu (printre ei numărându-se Pârvan, Kretschmer, Decev, Pisani și Seure) au convers spre ipoteza unei dedicații cu cel puțin un antroponim încorporat. Le redăm aici, în transliterare latină, pentru a facilita analiza, cu precizarea că propunem luarea lor în

balcanice (istorromâna, care are mai degrabă funcționalitatea unei verigi de intercomunicare între latinitatea orientală și cea occidentală) s-au re poziționat, în condițiile vitrege ale mileniului II, ca dialecte secundare.

³ Am putea adăuga aici și sintagmele „Kotys eg/eks Beou” inscripționată pe piese ale tezaurului de la Agighiol, respectiv, mult disputata „Decebalus per Scorilo” de la Buridava (toate acestea demonstrând că în spațiul geto-dacic scrierea în limba autohtonilor nu era absentă), însă ele sunt prea scurte pentru a prezenta utilitate în demersul de față.

⁴ Tsetskhladze 1998, pg. 81.

⁵ D. Detschew, *Die thrakische Sprachresten*, pp. 566-580, cf. Olteanu I.

⁶ Lectura interpretativă este îngreunată de faptul că ele se prezintă ca înșiruri de 56 și, respectiv, 61 de litere redactate în alfabetul grecesc, greu asociabile în cuvinte distincte.

analiză ca texte traco-getice⁷, bazându-ne pe faptul că ambele au fost descoperite pe versantul nordic al Munților Haemus/Balcani⁸, într-un areal pe care izvoarele literare contemporane sunt unanime în a le descrie ca fiind locuite de geți:

1. Textul de la Kyolmen:

ebar.zesasnēnetesaigek.a/nblabaēgn/nuasnletednuedneindakatr.s

2. Textul de la Ezerovo:

rolistenæsnerenætiltænēskoarazædomæntilezuptamiēerazēlta

Cea dintâi constatare pe care o putem formula cu privire la aceste inscripții este faptul că, cel puțin aparent, în cele două înșiruiți de texte nu poate fi identificat direct, într-o formă atestată independent, practic nici unul dintre cei peste 450 de termeni ai fondului scris de cuvinte repertoriat de noi până acum. Dar, dacă nu putem vorbi de identificarea unui termen întreg, cu totul altfel stau lucrurile când avem în vedere doar radicalii, prefixele sau sufixele listei de referință a cuvintelor scrise geto-dacice conservate în scris – exemplul cel mai la îndemână fiind antroponimul *Roles*, atestat în cel puțin două împrejurări „regale” (la începutul sec. II î.Hr., sub forma *Oroles*, adversarul bastarnilor și, respectiv, în generația imediat post-burebistană, sub forma *Roles*, ca aliat al generalului roman Crassus), al cărui radical poate fi recunoscut chiar în debutul inscripției de la Ezerovo, sub forma *Roliste*... Avem de-a face aici fie chiar cu cunoscutul antroponim (într-o declinare specifică, eventual ca

⁷ Există un consens general printre arheologi, istorici și filologi cu privire la caracterul tracic al inscripțiilor, acesta fiind întărit și de semnalarea unor analogii cu texte ale frigienilor, populație de certă origine tracică strămutată în ajunul aceluiași orizont de timp în Asia Mică, peste Strămtori. Eventuala lor reîncadrare ca getice nu modifică acest consens, întrucât geții și tracii sunt, în acest orizont de timp, nu doar vecini, ci și asociați sub aspect politico-militar, iar apartenența la un trunchi comun pantracic a idiomurilor sudice (traco-odrys, maedic, bess etc.) și nordice (get/geto-dac, carp, triball, croid ș.a..) nu a putut fi pusă la îndoială.

⁸ Zona este una de contact direct și de durată între geți și traco-odriși, dar elementul getic este explicit prezentat ca hegemon aici.

genitiv, așa cum propune verosimil Sorin Olteanu), fie – ipoteză pe care o reținem ca având o probabilitate egală – cu un termen comun, care se află cu antroponimul dat în aceeași familie de cuvinte. Și în ceea ce privește unele prefixe reconstituite în intervenția anterioară (spre exemplu *zu-/zur-*, detectabil în corpul aceleiași inscripții) putem reține, cu rezervele necesare, ipoteza unei atestări în context, fapt care ne pune în fața unei supoziții, considerăm, demne de a fi reținută: aceea că și în geto-dacică, la fel ca și în celelalte limbi indo-europene cunoscute, prefixele trebuie să fi manifestat cu necesitate probabilist-statistică – mai ales atunci când n-au fost cuvinte de sine stătătoare - un comportament adverbial, conferind radicalului un plus de informație care răspunde la întrebări precum *unde?*, *când?*, *cât de frecvent?*, *cum?* ș.a.

Readucem aici în discuție și observația, pe care am mai formulat-o în intervențiile noastre anterioare privitoare la substratul preroman, că cea mai mare parte a termenilor geto-daci care ne-au parvenit în formă scrisă au calitatea de substantive proprii, cu precădere antroponime și toponime, în sensul larg al acestei a doua categorii. În cazul acestora, probabilitatea ca sufixele și prefixele să manifeste un comportament adverbial este mult mai ridicată, fiind îndeobște acceptat faptul că orice termen propriu este, la origine, un termen comun⁹, translatarea sa dintr-o clasă în cealaltă fiind, cel mai frecvent, însoțită de derivarea progresivă a termenului primar¹⁰. Așa stând lucrurile, opinăm că, în cazul antroponimelor cel puțin, ipoteza legitimă de lucru este că unitățile de derivare încorporate în termeni aparținând aceleiași familii de cuvinte reprezintă clase de status-rol, exercitând fie funcții comparative (*cel mic*, *cel mare*, *prea-puternicul*) – cazul sufixului *-bostes* din antroponimele Rubobostes și Burobostes/Burebista e practic confirmat de atestarea termenului

⁹ Riguros exact ar fi să folosim expresia “aproape orice termen”, întrucât termenii proprii din limbile moderne mai pot fi generați și prin alte mecanisme, precum abrevierea sau invenția. Dacă nu luăm în calcul și astfel de cazuri este pentru că, pe de o parte, ele își fac apariția foarte târziu, iar pe de alta, pentru că, chiar și în contemporaneitate, asemenea situații rămân periferice.

¹⁰ Reținem și observația că, totuși, cazurile în care termenul comun este tratat ca termen propriu fără nicio modificare nu sunt chiar atât de rare.

comun *tarabostes* și a semnificației sale de poziție aristocratică, fie de indicare a originii (*al lui, din/de la*) – exemplu cel mai relevant fiind sufixul *-isa/-iza*, atestat în cel puțin cinci antroponime¹¹, fie de certificare a statutului socio-profesional (*comisul, războinicul, sacerdotul, regele* etc.) – așa cum am presupus în cazul prefixului *cumi-/komi-*, atestat în cel puțin cinci termeni¹², pentru care interpretarea aproape univocă este „relativ la funcția de comite”¹³. Și în alte situații putem ajunge la interpretări rezonabile ale unităților de derivare. Spre exemplu, antroponimul *Diernais/Diernaios*, atestat de asemenea printre mercenarii daci din Egiptul superior, nu pare să aibă alternativă la lectura „De la Dierna” (caz în care sufixul *-os* ar putea fi lecturat similar și în alte antroponime geto-dacice¹⁴, atestate

¹¹ *Blaikisa, Bastisza, Kaigisa, Komikiza, Zoubliza*. În acest caz, lectura cu cel mai înalt grad de probabilitate a sufixului în discuție este „al lui”. Atragem însă atenția că toate cele cinci antroponime au fost atestate în secolul I d.Hr., în mediul multicultural al Egiptului elenistic, fapt care ne obligă să luăm în considerare și posibilitatea ca sufixul *-isa/-iza* să fie caracteristic unui idiom dominant în regiunea atestării (mai curând egipteana decât greaca, unde sufixul pare marginal în onomastică, cel puțin câtă vreme nu luăm în considerare fenomenul de creolizare) - dar, chiar și în acest caz, apartenența sufixului la limba geto-dacică nu poate fi exclusă, el putând fi o trăsătură derivatorie comună sau, în caz limitativ, un împrumut recent, de prestigiu.

¹² Ne referim la antroponimele *Comosicus, Dicomes* și *Komikiza*, la toponimul *Cumidava* și la termenul comun *comati*.

¹³ Lecturile cele mai probabile par a fi, în ordinea indicată la nota anterioară, „Mai marele comiților”, „Stăpânul (suprem al) comiților”, „Al comitelui”, respectiv, „așezarea cu atribuții comitatense” (centrul administrativ). Și aici se impun unele rezerve legate de preluarea termenilor prin intermediarul altor limbi: latină în patru cazuri, egipteană sau greacă creolizată în cazul *Komikiza*.

¹⁴ Cităm antroponimele *Arseuahos, Braiados, Carzoasos, Cuzaios, Diourdanos, Dourpokis, Metakos, Rhemaxos, Rolouzis, Sadaios, Sallios, Zalmodegikos, Zobeistos, Zourdanos, Zouroblous, Zurozis* și chiar *Trezenos*. Dacă cele mai multe sunt atestate tot printre militarii daci displocați în Egiptul superior, *Rhemaxos* și *Zalmodegikos* sunt menționați în epigrafele Histriei, pentru secolele III-II î.Hr., *Arseuahos* - la Olbia, cu două veacuri mai devreme, iar *Trezenos* este menționat în „Iliada” lui Homer, în celebrul catalog al corăbiilor (fiind deci consemnat în sec. VIII î.Hr., cu referire la sec. XII î.Hr.), unde apare menționat în linia succesorală a conducătorilor cauconi Cheas – Euphemos - Trezenos. În aceeași categorie pare să se înscrie și teonimul *Dionysos*, a cărui relație specială cu spațiul cultural pantracic a fost semnalată și de autorii antichității grecești.

în alte epoci și alte spații geografice). În ceea ce privește radicalul familiei de antroponime *Kotys*¹⁵, *Kothelas*¹⁶, *Cotiso*¹⁷, lucrurile sunt aproape transparente: *Kotys* este o divinitate de mare popularitate printre neamurile tracice, dar și printre alte seminții din bazinul pontic, asociată cultului dionysiac și protectoare a festivalului *Kotyttia*, iar purtătorii acestui nume sunt asociați, într-un fel sau altul (ca teofori, consacrați/puși sub protecția), zeiței. Ne atrage însă atenția al doilea termen al seriei, *Kothelas*, unde sufixul *-las* pare să indice (mai ales dacă luăm în considerare și contextul extrafilologic al atestării) o diminutivare.

Bibliografie selectivă

- Brâncuș 2009 Brâncuș, Grigore, *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, Ed. Dacica, București
- Dana 2003 Dana Dan, *Les Daces dans le ostraca du desert oriental de l'Egypte. Morphologie des noms Daces*, în „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik”, Bonn, pg. 166-186
- Nistorescu 2009 Nistorescu, Laurențiu, *Criterii extrafilologice în analiza etimologică. Cazul Dierna/Cerna*, în „Philologica Banatica” nr. 2/2009, pg. 1-5.
- Nistorescu 2010-a Nistorescu, Laurențiu, *Criterii extrafilologice în analiza etimologică. Un patrimoniu încă neexplorat: fondul scris de cuvinte autohtone*, în „Philologica Banatica” nr. 2/2010, pg. 11-19.
- Nistorescu 2010-b Nistorescu, Laurențiu, *O propunere de identificare a lui Rex Histrianorum*, în „Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis” nr. 12/2010, pg. 173-181.

¹⁵ Nume purtat de mai mulți suverani traco-geți (inclusiv de ultimul unificator statal al tracilor sudici și geților și de protectorul lui Publius Ovidius Naso), dar și de omologi din Bosforul Cimmerian etc.

¹⁶ Identificat de noi cu *Rex Histrianorum* (Nistorescu 2010-b), el este succesorul imediat al lui *Kotys* cel Mare (ultimul unificator al formațiunii statale unice traco-getice), aflându-se fie în relație de filiație revendicată, fie în cea de membru asociat casei princiare a celui dintâi.

¹⁷ Variantă atestată la suveranul dac contemporan cu împăratul Augustus.

- Nistorescu 2011 Nistorescu, Laurențiu, *Criterii extrafilologice în analiza etimologică. O altă lectură a termenului cometai*, în „Philologica Banatica” nr. 2/2011, pg. 30-35.
- Nistorescu 2012 Nistorescu, Laurențiu, *Observații pe marginea formantului toponomastic dava*, în „Philologica Banatica” nr. 1/2013, pg. 33-43.
- Nistorescu 2013 Nistorescu, Laurențiu, *Familiiile de cuvinte din limba geto-dacică - observații metodologice (I)*, în „Philologica Banatica” nr. 1/2013, pg. 19-24.
- Popa-Lisseanu 2007 Popa-Lisseanu, Gheorghe, *Dacia în autori clasici*, Ed. Vestala, București.
- Protase 1994 Protase, D., *Considerații privind antroponomastica traco-dacică și originea etnică a purtătorilor din inscripțiile Daciei romane*, în “Revista Bistriței”, nr. 8, pg. 35-39.
- Russu 1980 Russu, I.I., *Daco-geții în Imperiul roman (în afara provinciei Dacia Traiană)*, Ed. Academiei RSR, București.
- Tsetskhladze 1998 Tsetskhladze, Gocha R. (ed.), *The Greek Colonisation of the Black Sea Area*, Ed. Franz Steiner, Stuttgart.
- Vraciu 1980 Vraciu, Arion, *Limba daco-geților*, Ed. Facla, Timișoara.

Webografie:

Olteanu I. http://soltadm.com/sources/inscr/ezerovo_r.htm , 1.06.2014

WORLD FAMILIES IN GETO-DACIC LANGUAGE

(Abstract)

Keywords: *Dacians /Getae / word families / prefixes / suffixes / inscriptions / anthroponyms*

A major obstacle in understanding the original meaning of the Geto-Dacian written words is the lack of context. The analysis of derivation elements may help, in probabilistic terms, the reconstruction of some syntax rules. Such an example is the suffix *-isa/-iza*, which is attested in at least five definite Dacian anthroponyms and whose function is to indicate the geographical origin: from / of.